

Інноваційні технології навчання української мови в старших класах на основі науково-навчальних текстів. Зб. наук. робіт Міжнародної наукової конференції “Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії”. Ч.3 / За заг. ред. канд. філолог. наук, доц. О.С.Черемської. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – С.152-162.

О.М.Андрієць

Херсонський державний університет

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ НА ОСНОВІ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ

Нині реформування освіти в Україні, що спрямоване, перш за все, на розвиток всебічно розвиненої особистості, спроможної на соціальну адаптацію і репрезентацію засобами рідної мови, знайшло свій відбиток у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної освіти, концепціях мовної освіти та шкільних програмах. З підвищенням державних вимог до оновленої школи перосмислюється й роль учителя в цьому навчально-виховному процесі, що потребують від фахівця не тільки теоретичних знань, а й високої професійної компетенції, педагогічної майстерності, творчої співпраці з вихованцями, особистісно зорієнтованого навчання, інновацій у викладанні мови. Звідси випливає мета нашого дослідження, що полягає розкритті основних засад методики роботи з науково-навчальними текстами в старших класах шляхом інноваційних технологій.

Поняття “інновація” ввелось в активний лексичний обіг в кінці ХІХ століття в працях дослідників-техніків і означало щось нове. Поступово зміст слова розширився і його стали вживати в інших сферах. Так, наприклад, на початку 90-х років ХХ століття в Україні слово “інновація” вживалося в мовознавстві як “нове явище в мові, яке виникло в певній мові в пізнішу епоху її розвитку [2, с.324]” (інновації в лексиці, “морфологічні інновації), освіті, науці, техніці. Інноватика детально розглядалася в працях А.Алексюка, Л.Даниленко, І.Зазюна, О.Пехоти, П.Сікорського, С.Сисоевої, Н.Юсуфбекової.

На сучасному етапі розвитку дидактики важливе місце посідає навчання, що відбувається шляхом взаємодії вчителя та учнів, – інтерактивне. Ця так звана “співпраця” передбачає колективну, роботу, кооперативне навчання, навчання у співпраці. Результат інтерактивних технологій при вивченні мови – сформовані комунікативні й когнітивні уміння та навички, вироблення власних цінностей на основі знань, практичних умінь, життєвих ситуацій, творчих здібностей, взаємодії у навчанні.

Створення атмосфери співробітництва на уроці приваблює як школярів, так і вчителів-словесників. Тому на сьогодні інтерактивні технології все частіше застосовуються у середніх навчальних закладах.

У сучасній науці вивченням інтерактивних методів займаються такі дослідники як Ф.Бацевич, Р.Балан, О.Вербило, О.Горошкіна, М.Олійник, О.Пехота, Л.Пироженко, О.Пометун, Л.Скуратівський та ін. Інтеракція, на думку О.Пометун, Л.Пироженко, – це взаємодія, динаміка між учасниками й учасницями, винятково з моделями комунікацій, стосунками й рольовими припущеннями [14, с.182]. Ф.Бацевич розрізняє інтеракцію міжкультурну та мовленнєву. Під останньою науковець розуміє “взаємодію комунікантів у процесах спілкування з використанням засобів мовного коду [1, с. 326]”.

До інтерактивних імітаційних методів дослідники відносять проектування, ділові ігри, розігрування ролей. За допомогою таблиці 1 покажемо наше бачення взаємозв’язку інтерактивних методів із формуванням навичок наукового мовлення на основі науково-навчальних текстів в учнів старших класів.

Таблиця 1

Взаємозв’язок інтерактивної моделі з формуванням у старшокласників навичок наукового мовлення на основі науково-навчальних текстів

№	Інтерактивна модель	Навчальна мета	Сфера застосування	Методи навчання
1	“Карусель”	Залучення усього класу до активної роботи з різними учасниками спілкування для обговорення наукових дискусійних питань.	- Обговорення актуальної проблеми (питання) з абсолютно протилежних позицій; - збирання науково-навчальної інформації з запропонованої проблеми;	Навчальна дискусія, пізнавальна суперечка, самостійна робота з підручником та довідковою науковою літературою,

			- перевірка обсягу і глибини набутих знань.	аналіз, висновки.
2	“Коло ідей”	Вирішення старшокласниками суперечливих питань і створення списку ідей, залучаючи всіх учнів класу.	- Дослідження групою (або індивідуально) одного завдання, яке може складатись з кількох питань; - розкриття одного з аспектів науково-навчальної інформації (по черзі).	Бесіда, порівняння, аналіз, обговорення, узагальнення.
3	“Мікрофон”	Організація загальногрупового обговорення навчального матеріалу, що передбачає фронтальну роботу всіх учнів класу, яким по черзі надається слово в уявний мікрофон.	- Визначення рівня знань; - вироблення навичок мовленнєвого впливу на співрозмовника та об'єктивної самокритики.	Розповідь, пояснення, порівняння.
4	“Незакінчені речення”	Переосмислення старшокласниками отриманої на уроці науково-навчальної інформації та можливість її відтворити у формі коротких переконливих речень, що починаються за певною схемою (“На сьогодні найважливішим відкриттям для мене було...”, “Ця наукова інформація дає нам підстави твердити...”).	Уміння учнями коротко, лаконічно і швидко висловлюватися із запропонованої теми, робити переконливі висновки.	Спостереження над мовою учнів; узагальнення, висновки.
5	“Мозковий штурм” (“Мозкова атака”)	Визначення учнями ідей, коментарів та кола запитань із запропонованої наукової проблеми.	Висвітлення співучасниками всіх зазначених положень, що сприяє розвитку уяви, науковому пошуку, вільному володінню власних думок.	Планування конструювання, бесіда, заохочування, аналіз, узагальнення.
6	Гра (Імітаційна, рольова н-д, “Судове слухання, “Громадські слухання”)	Вироблення навичок слухового й зорового сприйняття науково-навчального матеріалу, його відтворення, актуалізація вмінь публічного виступу, захисту власних проєктів наукового спрямування, удосконалення мовленнєвих якостей особистості.	Перевірка рівня знань учнів, ерудиції, швидкості сприймання нового або важкого матеріалу.	Робота з підручником, словниками, довідковою літературою, доповідь, навчальна дискусія, порівняння, аналіз, висновки.

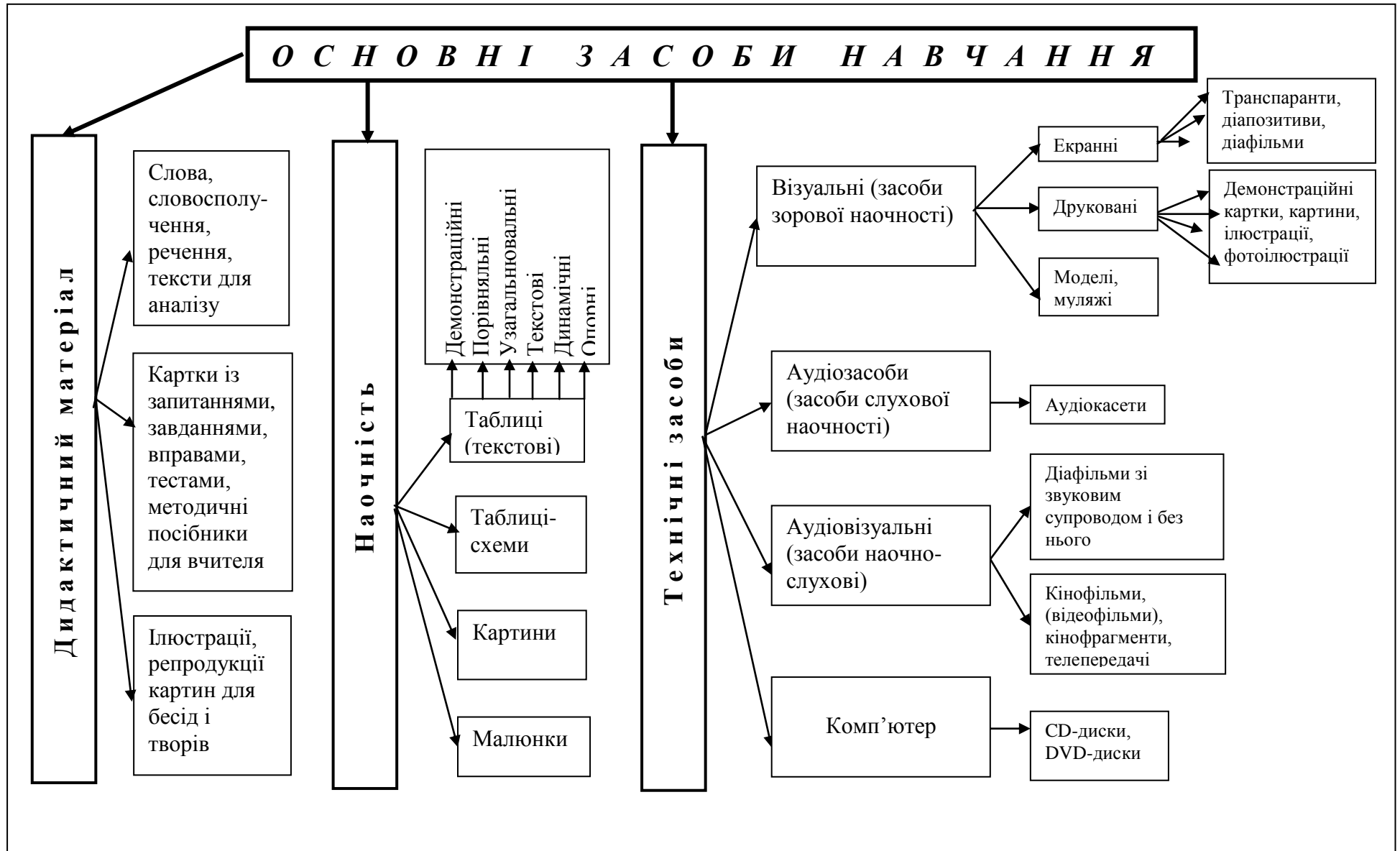
7	“Ток-шоу”	Розкриття спірного питання, поглиблення навчальних знань науково-популярними або суто науковими довідками.	Формування навичок аргументації та захисті власної думки, поглиблення знань з обговорюваної проблеми, розвиток критичного мислення школяра.	Публічний виступ, дискусія, пояснення.
---	-----------	--	---	--

У таблиці 1 нами представлена частина інтерактивних методів, які (за нашими спостереженнями) вчителі-словесники найчастіше використовують у старших класах при вивченні української мов. Їх перевага полягає в активному залученні учнів до комунікативної діяльності.

Великого значення для нашої роботи набувають імітаційні методи, оскільки вони сприятливо впливають на активне мовне спілкування старшокласників на наукові теми, сприйняття та відтворення навчальних текстів на уроках і в повсякденному житті, допомагають у побудові власних міркувань. Вони, на відміну від традиційного навчання, що іноді перевантажує учнів старших класів важкою для сприйняття навчальною інформацією, виявляються у формі ігрових занять. Ігри сприяють як поглибленню знань з мови та інших предметів у процесі індивідуальної чи колективної діяльності, так і засвоєнню таких знань. Р.Балан, О.Вербило, М.Олійник імітаційні методи поділяють на інтерактивні та індивідуальні [8, с.11-23]. Основним чинником індивідуального методу є оцінка кожної особи, аналіз кожної її думки, що в результаті надходять самому учню і в групу, з метою встановити, хто більше потребує уваги, допомоги, схвалення, підтримки.

Формуванню наукових інтересів учнів гуманітарних класів старшої школи, підвищенню рівня ефективності навчально-виховного процесу та розвитку творчої особистості школяра сприяє комплексне використання вискоефективних методів і засобів навчання, підпорядковане чотирьом загально визнаним змістовим лініям шкільної програми (лінгвістичній, комунікативній, культурологічній і діяльнісній).

Традиційно основними засобами навчання української мови прийнято вважати дидактичний матеріал, наочність, технічні засоби (Схема 1.4).

До засобів навчання деякі дослідники (М.Львов, К.Плиско, Л.Рожило та ін.) відносять і саму мову, в її функціональному аспекті – мовлення вчителя й учнів, які є основними учасниками педагогічного дискурсу. Учені О.Біляєв, С.Гончаренко, М.Пентилюк, К.Плиско, В.Мельничайко до перелічених засобів додають також тексти різних стилів і типів мовлення, шкільний підручник, дидактичні матеріали, довідники, наочні посібники, технічні засоби – комп'ютер, магнітофон, проектор та ін.

Наше дослідження спирається на актуальну (особливо в школах нового типу (ліцєях, гімназіях) інтегруючу групу засобів, що включає в себе навчально-методичний комплект (програма, підручники, посібники, зошити, словники, енциклопедії, збірники вправ і текстів). Особливістю цієї групи засобів є звернення до тексту як комунікативної одиниці. На уроках поглибленого вивчення мови текст використовується для пояснення мовних понять, явищ, що вивчаються.

Найбільш поширеним засобом навчання в старших класах, що є джерелом систематизації знань та удосконалення наукового мовлення старшокласників, виступають різноманітні таблиці (демонстраційні, порівняльні, узагальнювальні, опорні, текстові, словникові та ін.). Вони містять схематичний мовленнєвознавчий матеріал або текстову інформацію про конкретне мовне явище. Така наочність допомагає краще засвоїти старшокласниками норми літературної мови через науково-навчальний матеріал.

Важливу роль у навчанні української мови відіграють і допоміжні інноваційні засоби навчання, якими виступають проектор, теле-, радіо-, аудіотехніка, комп'ютер. Сприймаючи зором чи слухом навчальний матеріал, учень сприймає почуте (аналізує його, дає власну оцінку), відтворює (зразок, власне (чуже) мовлення). Така робота створює сприятливі умови для наслідування зразкової вимови, формування творчого мислення, удосконалення власного наукового мовлення.

Одним із популярних засобів у сучасній школі є комп'ютер, роботу з яким у старших класах при вивченні української мови досліджували О.Горошкіна,

О.Дорошенко, С.Караман, О.Когут, Л.Скуратівський [3; 4; 6; 7; 13]. Для уроків української мови з поглибленим її вивченням цікавими є електронні системи навчання: бази даних та бази знань (мультимедіа, гіпермедіа, мережові технології, телекомунікації) [16]. У базі даних старшокласник має змогу знайти статистичну, текстову, графічну інформацію, яка часто відсутня в підручниках, посібниках. База знань містить інформацію з конкретної теми. Тому, вивчаючи логічно структурований науковий матеріал, учень отримує інформацію у потрібній кількості й певній послідовності. Отримані знання можуть бути основою наукової доповіді чи реферативного повідомлення, відповіддю на деякі домашні запитання. Елементи бази знань відносяться до класу гіпермедіа (надсередовище). Гіпермедіа-технології використовуються для роботи з текстами через виділення ключових слів, словосполучень. Мультимедіа-технології (багатоваріантне середовище) містить дуже великий обсяг текстової, графічної, ілюстративної інформації, аудіо- та відео- матеріалів. За допомогою зображень на екрані монітору, комп'ютерних ігор розвивається мислення школярів, розширюється кругозір, посилюється пізнавальний інтерес, уміння переходять до навичок. Мультимедіа-матеріали можуть перенести учня зі шкільної парти на науковий симпозіум, лекцію відомого ученого, до видатної пам'ятки будь-якого культурного осередку сучасного світу чи прадавнини. Це посилить у дітей прагнення до знань, буде поштовхом глибшого вивчення науки.

Спостереження над розвитком мовлення старшокласників, удосконалення вмінь сприймати й відтворювати наукові тексти усно чи письмово, підвищення грамотності й посилення інтересу до вивчення мовних явищ пов'язується з використанням мережових технологій [5; 9; 11; 12]. Учні старших класів постійно цікавляться мережовими комунікаціями, що містять різноманітну популярну інформацію про розвиток будь-якої проблеми. Вони стежать за науковими дослідницькими групами, іноді стають їх співучасниками.

Для вчителів, які працюють з класами поглибленого вивчення мови, важливим є доступ до мереж телекомунікації. Він здійснюється через

всесвітньо відомий Інтернет, тому спілкування педагогів з навчально-методичних питань, обмін власним досвідом відбувається не лише в місті чи області, а й у багатьох регіонах України та за її межами.

Комп'ютер – це джерело інформації з нескінченною кількістю наукових (навчальних, популярних) текстів. Він може виконувати й такі функції у навчанні мови, як от: служити засобом навчання (отримання нових знань), оцінювання, обміну та реєстрації знань (програми з контрольними й екзаменаційними запитаннями та критеріями їх оцінювання); бути стимулятором творчої особистості учня (музичний, графічний, текстовий редактори); виступати джерелом заохочення до навчання у формі гри. Схвальною є думка Г.Шелехової щодо дидактичних можливостей використання комп'ютера під час навчання української мови як для вчителя, так і учня. Дослідник зазначає, що комп'ютер для вчителя є: а) засобом здійснення навчальної роботи; б) засобом навчальної інформації (словники, довідники, доступ до бібліотек через електронну пошту тощо); в) банком довготривалого збереження різної інформації, у т.ч. текстів; г) засобом організації тренувальної діяльності учнів; д) засобом контролю за навчальним процесом. Для учня, на думку авторки, комп'ютер служить: а) засобом керівництва самостійною навчальною діяльністю; б) засобом формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок; в) засобом контролю і самооцінки, що дає змогу оцінити знання і навички як поетапно, так і безперервно в процесі учіння; г) засобом навчальної взаємодії з учителем у системі дистанційного навчання; д) джерелом навчальної інформації; е) універсальним мовним середовищем [15, с.5].

Програмне забезпечення курсу української мови, на думку О.Горошкіної, дає змогу учням застосовувати комп'ютер як тренажер; користуватися інформаційно-довідковою системою персонального комп'ютера, засобами наочності й самоконтролю [3, с.326].

Використання комп'ютера на уроках мови – це підвищення пізнавальної діяльності старшокласника, готовність до сприймання й засвоєння навчального

матеріалу, але його застосування повинно здійснюватися в поєднанні з традиційним словом вчителя й іншими засобами навчання, оскільки ця архівова технологія іноді негативно впливає на внутрішній світ школяра, вражаючи його психіку, логіку мислення, приглушуючи почуття взаємодопомоги та колективізму.

Отже, для створення системи роботи з науково-навчальним текстом важливими є закономірності навчання й засвоєння української мови, інноваційні технології її навчання. З метою вдосконалення наукового мовлення старшокласників використовуються засоби навчання, що активізують пізнавальну й мовленнєву діяльність учнів, а саме: тексти наукового стилю, дидактичні матеріали, наочність, технічні засоби.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 362 с.
4. Дорошенко О.А. Нестандартність при вивченні української мови в середній школі // Укр. мова і літ. в шк. – 1990. – №№ 2-3. – С. 20-21.
5. Инновационное обучение: стратегия и тактика/ Под ред. В.Я. Ляудис. – М., 1994. – 210с.
6. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / Укладач О.І.Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 204 с.
7. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.

8. Методика ігрових занять: Навчальний посібник / П.М.Олійник, Р.Р.Балан, О.Ф.Вербило та ін. / За ред. П.М.Олійника. – К.: Вища шк., 1992. – 213 с.
9. Педагогічні інновації у сучасній школі. – Науково-методичний збірник. – К.: Освіта, 1994. – 268 с.
- 10.Пентилюк М.І. Стандартизація мовної освіти і завдання вчителя-словесника // Таврійський вісник освіти. – 2004. – №2 (6). – С.69-75.
- 11.Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. та ін. Освітні технології: навчально-методичний посібник / за ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
- 12.Сиротинко Г. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – Харків.: Основа, 2003. – 80 с.
- 13.Скуратівський Л. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі // Українська мова і література в школі. – 2005. – №4. – С.7-10.
- 14.Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І.Пометун, Л.В. Пироженко. За ред.О.І.Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
- 15.Шелехова Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови // Українська мова і література в школі. – 2006. – №8. – С.4-8.
- 16.Intel® Навчання для майбутнього. – К.: Нора-прінт, 2005.